

EKONOMIST

SADRŽAJ

IZVORNI ZNANSTVENI RADovi

Milan Eremić:

Još jednom o obračunu društvenog proizvoda u Jugoslaviji i »iluziji rasta« — Kritička analiza dva naučna rada Lj. Madžara 193

Mitra Šaroska:

Povodom članka »Utopijski elementi u Marksovoj projekciji novog društva« od dra Dragutina V. Marsenića 203

Milenko Popović:

Investicije, opredmećeni tehnološki progres i stopa privrednog rasta 213

SAVJETOVANJE SAVEZA EKONOMISTA JUGOSLAVIJE
RAZVOJ JUGOSLAVIJE I PROMENE U SVETSKOJ PRIVREDI
Beograd, 16. i 17. mart 1987.

UVODNA IZLAGANJA 237

RASPRAVA 317

Monetarnim fondom bila zbog četiri puta po 350 miliona dolara, koliko smo uzeli od njih po osnovu stend baj aranžmana. Daleko manje nego što bi mogla osigurati kontistentna politika podsticanja proizvodnje, odnosno ulaganja štednje naših radnika u inostranstvu.

Srboljub STOJANOVIC

Za koncipiranje jedne strategijske koncepcije ulaza u 21. vek, takve koja bi imala realne šanse da se i realizuje u nacionalnim okvirima jedne zemlje, prva je pretpostavka teorijsko promišljanje o svemu onome što se danas odigrava u svetskom sistemu reprodukcije. Mnogo od toga što se tu odigrava rečeno je, inače, u studiji »Jugoslavija u svetskoj privredi na pragu 21. veka«. Čini nam se, međutim, da u toj studiji ipak nedostaje eksplicitnije ukazivanje na one pojave koje predstavljaju bitne pretpostavke ili, pak, već i prve pojavne oblike radikalne transformacije postojećeg dominantnog načina proizvodnje. Mnoge uočene pojave, kao što su to, na primer, pojave velikog broja novih tzv. visokih tehnologija, u studiji su stavljene, manje-više, u istu ravan, kao uostalom i u svim našim dosadašnjim dokumentima koji se odnose na strategiju tehnološkog razvoja, bez obzira na njihov stvarni značaj za procese transformacije postojećeg načina proizvodnje, što je sa stanovišta strategije nedostavno, pa čak, mogli bismo reći, i nedopustivo.

Da bi se s faktografije, međutim, prešlo na teorijsku sintezu, nužno bi bilo odbaciti one paradigme koje su nam služile kao osnova za tumačenje pojava iz 19. i s početka 20. veka, i smelije krenuti u traganje za novim paradigmatama koje će nam omogućiti da objasnimo ono što se danas događa, kao i ono što nam predstoji na ulasku u 21. vek. Tada nam se neće desiti da, na primer, polazeći od identifikacije tehnološkog napretka i povećanja organskog sastava kapitala, i dalje stavljamo sve tehnologije u istu ravan i da ih onda rangiramo prema njihovom doprinosu rastu produktivnosti, već ćemo ih morati vrednovati prema jednom novom sistemu kriterijuma koji će se zasnivati na potpuno novim civilizacijskim paradigmatama.

Bez pretenzije da šire elaboriramo tendencije koje danas doprinose procesu transformacije postojećeg načina proizvodnje, dominantnog u današnjem sistemu svetske reprodukcije, ovde ćemo u najkraćim potezima samo naznačiti neke od tih tendencija koje, utičući na menjanje tehničko-tehnološke osnove sistema ukupne društvene reprodukcije, utiču i na transformaciju načina proizvodnje.

Pre svega temeljna pretpostavka transformacije načina proizvodnje jeste promena tehničko-tehnološke osnove. Ne može nov način proizvodnje počivati na staroj tehničko-tehnološkoj osnovi. Pri ovome treba imati u vidu da savremena krupna industrija kao najrazvijeniji oblik kapitalističkog načina proizvodnje počiva na mašini pomoću koje se izrađuju druge mašine.

Dominantni segment ukupne društvene reprodukcije u kapitalizmu kao načinu proizvodnje jeste materijalna proizvodnja, tj. proizvodnja materijalnih dobara, uključujući i energiju. Osnovna karakteristika takvih dobara jeste da su ona utrošiva, i to bilo da su posredi dobra koja su predmet finalne potrošnje, bilo pak ona koja su predmet proizvodne potrošnje, a, isto tako, bilo da je reč o potrošnim dobrima koja se utroše već u toku jednokratne upotrebe, bilo pak o sredstvima rada koja se upotrebom postepeno troše.

Za materijalnu proizvodnju kao prevladajući segment društvene reprodukcije karakterističan je društveni karakter proizvodnje koja se obavlja u njegovom okviru i privatno (individualno ili grupno) prisvajanje njenih rezultata, upravo zbog njihove utrošivosti, te je stoga i danas dominantna paradigma u čitavom svetskom sistemu reprodukcije, u kome još vlada kapitalistički način proizvodnje i krupna industrija kao njen najrazvijeniji oblik, »društvena proizvodnja, a privatno — individualno ili grupno — prisvajanje«.

Društveni karakter materijalne proizvodnje, s obzirom na dostignuti stupanj podele rada, manifestuje se danas u izuzetno visokom stepenu opšte međuzavisnosti unutar sistema ukupne društvene reprodukcije sve do planetarnih okvira.

Istovremeno s porastom opšte međuzavisnosti u sistemu ukupne društvene reprodukcije raste i akumulacija znanja i informacija, a time i njihov značaj, dok se značaj materijalnih dobara, uključujući i energiju, srazmerno smanjuje. Međutim, za razliku od materijalnih dobara, čija je osnovna karakteristika utrošivost, bitna karakteristika znanja i informacija jeste da su oni neutrošiva dobra. Stoga se ne može govoriti o njihovom fizičkom rabaćenju već samo o moralnom, u slučaju njihovog zastarevanja.

Porast značaja segmenta znanja i informacija u ukupnoj društvenoj reprodukciji ispoljava se na sledeće načine:

— znanje i informacije kao reprodukcioni resursi predstavljaju i apsolutno i relativno (u odnosu prema materijalnim i energetskim resursima) sve vrednije činioce u ukupnoj društvenoj reprodukciji;

- znanje i informacije zauzimaju sve veći udeo u ukupnoj proizvodnji;
- znanje i informacije zauzimaju sve veći udeo u ukupnoj razmeni;
- znanje i informacije zauzimaju sve veći udeo u ukupnoj potrošnji;
- znanje i informacije postaju sve dominantnije sredstvo za proizvodnju;
- znanje i informacije postaju sve dominantnija proizvodna snaga, i
- znanje i informacije postaju sve dominantniji predmet prisvajanja, tj. sadržaj svojine.

Takav sveobuhvatan porast značaja znanja i informacija u ukupnoj društvenoj reprodukciji stvara neke od bitnih pretpostavki za transformaciju postojećeg načina proizvodnje.

Međutim, odnos porasta značaja znanja i informacija i procesa transformacije načina proizvodnje nije jednoznačno dat. Sam porast značaja znanja i informacija u ukupnoj društvenoj reprodukciji ne određuje pravac i smer u kome će se vršiti transformacija postojećeg načina proizvodnje. Na to utiču i drugi činioci.

Od svih činilaca koji utiču na pravce i smerove procesa u svetskom sistemu reprodukcije, pre svega, treba istaći subjektivne snage koje tu u krajnjoj liniji igraju presudnu ulogu. To su, naravno, najpre moćni subjekti svetskog sistema reprodukcije: velike transnacionalne korporacije i vlade najvećih i najznačajnijih među najrazvijenijim zemljama. O tome ne bismo ovdje posebno govorili. To se, manje-više, već dobro zna.

Ne bismo, međutim, tu smeli zaobići radničku klasu kao potencijalnu subjektivnu snagu i činioca transformacije postojećeg načina proizvodnje, iako današnja situacija u stvari prikriva njene prave istorijske šanse. Stoga smo češće skloni da s pozicija radničke klase vidimo samo negativne strane porasta značaja segmenta znanja i informacija, informacione tehnologije i informacione privrede u ukupnoj društvenoj reprodukciji. Skloni smo da u svemu tome vidimo samo sredstvo za dalju konsolidaciju kapitalističkog načina proizvodnje. Pri tome, međutim, pre-vidamo da se s porastom značaja tog segmenta u ukupnoj društvenoj reprodukciji stvaraju pretpostavke za suštinski preokret u karakteristikama proizvodnje i prisvajanja njenih rezultata. Stvaraju se pretpostavke za realizaciju jedne nove paradigme, koja bi pre svega važila za taj segment, a s ostvarenjem njegove dominacije u ukupnoj društvenoj reprodukciji i kao dominantna paradigma u čitavom sistemu reprodukcije. Suština te nove paradigme sastojala bi se u sledećem: individualni ili grupni karakter proizvodnje, a društveni karakter prisvajanja. Realizaciji te nove paradigme treba da pomognu savremene informacione tehnologije. No, tu je pre svega posredi klasna borba, klasno ovladavanje radničke klase znanjem i informacijama, ovladavanje informacionom tehnologijom, kao dominantnim oblikom novog načina proizvodnje, odnosno dominantom novog sistema ukupne društvene reprodukcije, drugim rečima proširenje spoznajnog i akcionog horizonta radničke klase.

Imajući sve ovo u vidu, možemo zaključiti da istraživačko-razvojni rad u industriji danas moramo posmatrati pre svega sa stanovišta koliko on doprinosi, ne afirmaciji, nego upravo postepenoj negaciji krupne industrije kao najrazvijenijeg oblika kapitalističkog načina proizvodnje, ali negaciji sa stanovišta jedne postindustrijske koncepcije primerene samoupravnom socijalizmu. U suprotnom slučaju doći će do potpunog blokiranja daljeg razvoja samoupravnog socijalizma. S obzirom na našu nekadašnju nerazvijenost, naš samoupravni socijalizam je morao biti rođen kod nas u procesu intenzivne industrijalizacije, ali svoj procvat on može doživeti samo u uslovima postindustrijske ere.

Upravo o svemu ovome trebalo bi danas voditi računa, kako pri utvrđivanju osnovnih strategijskih pravaca tehničko-tehnološkog razvoja, tako i pri koncipiranju našeg celokupnog budućeg društvenog i ekonomskog razvoja. U tom kontekstu trebalo bi takođe danas sagledavati značaj i procenjivati naše buduće potrebe za materijalnim resursima, uključujući i energiju. Tada će nam se sigurno u sasvim drugoj svetlosti pojaviti i, danas za nas veoma aktuelno, pitanje naših današnjih i budućih energetske potreba, kao i energetske izvora. Ono što nam se momentalno čini kao nužna potreba i jedina opcija, tada će nam se pojaviti kao nepotrebno štetno rasipanje, kao slepa stranputica, daleko izvan magistralnih pravaca tehničko-tehnološkog, društvenog i ekonomskog razvoja koji se danas ocrtavaju u planetarnim okvirima, trasirajući puteve u novu civilizaciju.